

پیامدهای تحولات ژئوپلیتیک قفقاز بر محیط امنیتی ایران (پس از جنگ ۲۰۲۰)

معصومه فلاحی^۱، رحمت حاجی‌مینه^۲، افشین زرگر^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۵

چکیده

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و اعلام استقلال کشورهای تحت سیطره حکومت شوروی، به دلیل وجود گرایش‌های ملی‌گرایانه، وجود بحران‌ها، چالش‌های داخلی، ضعف در دولت - ملت‌سازی، ورود بازیگران خارجی و رقابت این بازیگران با یکدیگر که بعضاً دارای منافع متعارض می‌باشند؛ ثبات و امنیت منطقه قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی با چالش‌هایی روبه‌رو گردیده است. فروپاشی شوروی و تغییرات ژئوپلیتیک صورت گرفته در منطقه قفقاز، عاملی بود که باعث اهمیت و تأثیرگذاری بیشتر عوامل ژئوپلیتیک این منطقه گردید. با توجه به همسایگی و اشتراکات تاریخی و فرهنگی ایران با این منطقه، عوامل ژئوپلیتیک قفقاز را می‌توان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار دانست. سؤالی که مطرح می‌شود این است که بحران اخیر چه پیامدهایی برای ایران به‌ویژه در محیط امنیتی آن داشته است؟ فرضیه اصلی این مقاله در پی پاسخگویی به این پرسش، بر آن است که تحولات اخیر و تغییرات صورت گرفته، می‌تواند آثاری بر اقتصاد، سیاست و محیط پیرامونی امنیتی ایران داشته باشد و محیط امنیتی ایران را با چالش‌هایی از سوی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای روبه‌رو سازد. این مقاله از نوع تحقیق کیفی بوده و با روش تبیینی به بررسی این موضوع می‌پردازد که بحران اخیر، آثاری بر کشورهای منطقه به‌ویژه بر کشور ایران که این منطقه در محیط پیرامونی امنیتی آن قرار دارد خواهد داشت و رقابت‌های قدرت‌های بزرگ در منطقه قفقاز جنوبی موجب شده تا محیط پیرامونی امنیتی ایران با چالش‌هایی از سوی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای روبه‌رو گردد.

کلیدواژه‌ها: بحران، رقابت‌های منطقه‌ای، ژئوپلیتیک، قفقاز جنوبی، محیط امنیتی، ترانزیت، انرژی.

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

۲. دانشیار روابط بین‌الملل، گروه ارتباطات و علوم اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: r.hajimineh@gmail.com

۳. استادیار روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی به عنوان منطقه‌ای ژئوپلیتیکی که کانون تلاقی ادیان، فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف است و مسیر اصلی انتقال انرژی خزر به اروپا می‌باشد از نقاط مهم و استراتژیک جهان به شمار می‌رود و همواره مورد توجه ویژه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است که با حضور و رقابت در این منطقه موجب پدید آمدن بحران‌ها و منازعات نسبتاً پایدار در این منطقه شده‌اند. منطقه قفقاز جنوبی دچار منازعاتی است که سال‌های متمادی تداوم یافته است. پس از فروپاشی شوروی و شکل‌گیری کشورهای منطقه قفقاز، ایران اقدام به شناسایی این کشورها و برقراری روابط دیپلماتیک با آن‌ها نمود. قفقاز جنوبی به لحاظ ژئوپلیتیکی همواره از اهمیتی خاص برخوردار بوده و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تغییرات ژئوپلیتیک صورت گرفته در منطقه قفقاز، عاملی بود که باعث اهمیت و تأثیرگذاری بیشتر عوامل ژئوپلیتیک این منطقه گردید. با توجه به همسایگی و اشتراکات تاریخی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با این منطقه، عوامل ژئوپلیتیک منطقه قفقاز جنوبی، بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران اثرگذار می‌باشد.

تغییر و تحولات به وجود آمده در نتیجه جنگ اخیر قره‌باغ میان آذربایجان و ارمنستان می‌تواند تهدیداتی را برای کشور ایران در پی داشته باشد. جنگ قره‌باغ و ایجاد فضای تنش‌آمیز در مرزهای شمالی ایران می‌تواند امنیت اقتصادی، سیاسی و نظامی ایران را با چالش مواجه سازد.

منطقه قفقاز جنوبی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و بی‌ثباتی در قفقاز، تهدیدی علیه امنیت ملی ایران می‌باشد و نقش جمهوری اسلامی ایران در قفقاز، هم از جهت کمک به ثبات این منطقه و هم از جهت امنیت و منافع ایران اهمیت دارد؛ بنابراین، ایران باید به دنبال نقش فعال و اثرگذار در منازعات منطقه باشد تا از این رهگذر بتواند منافع ملی را پیگیری نماید. با توجه به رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و دنبال کردن منافعشان در منطقه قفقاز جنوبی، همان‌طور که مشاهده می‌کنیم تحولات قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، آخرین تحولات این منطقه نخواهد بود و این منطقه همواره آستان حوادث و بحران‌هایی می‌باشد و ایران باید با حفظ نقش و سیاست بی‌طرفانه اما فعالانه‌تر از گذشته در حل اختلافات در منطقه قفقاز جنوبی نقش‌آفرینی کند و با تأسیس یک ساز و کار مستقل، بتواند با بهره بردن از فرصت‌های موجود منافع ملی ایران را در این منطقه دنبال کند.

۱. چهارچوب نظری

باری بوزان در خصوص امنیت معتقد است که بایستی امنیت را برابر با رهایی از تهدید تعریف نمود و امنیت در نبود تهدید درک می‌شود. وی در مکتب کینهاگ، ابعاد امنیت را در پنج بُعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی گسترش می‌دهد. روابط بین‌الملل مطلوب برای هر بازیگر، بستگی به آن دارد که تا چه حد امکان تحقق امنیت وجود دارد و با درک ماهیت چندبعدی امنیت، محیطی با کمترین تعارض هویتی و بالاترین جایگاه برای بازیگر، مناسب‌ترین فضای امنیتی را حیات می‌دهد (دهشیار، ۱۳۹۲).

۱-۱. امنیت

امنیت توانایی کشورها برای مقابله و رفع تهدیدهای خارجی است. امنیت ملی یعنی مصونیت نسبی یا مطلق یک کشور از تهدیدات خارجی و قدرت نظامی، توانایی اقتصادی، قدرت سیاسی و توان دیپلماتیک. مفهوم امنیت ملی برای بسیاری از کشورها دربرگیرنده نیاز به حفظ استقلال و تمامیت ارضی و رفع مداخله بیگانگان در امور داخلی کشور است.

بررسی امنیت، جایگاهی محوری در بررسی روابط بین‌الملل دارد. باری بوزان استدلال می‌کند که مفهوم امنیت به صورت جدی، عمیق و دارای کاربری چندگانه بوده و ابزار مفید نظری برای مطالعه روابط بین‌الملل نسبت به «قدرت» و «صلح» می‌باشد. و امنیت تحت تأثیر فاکتورهای متفاوت نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی قرار دارد. محیط امنیتی فضایی است که در آن بازیگران می‌توانند نیازهای امنیتی خود را با استفاده از قابلیت‌های موجود در محیط دسته‌بندی و امکان پیگیری آن‌ها را تا رسیدن به هدف فراهم کنند. همچنین محیط امنیتی فضای مشخصی است از عناصر و اجزای حیاتی و امنیت‌ساز که موجب دفع تهدید و تسهیل در تحقق منافع امنیت ملی حاکم بر آن محیط می‌شود (آقایی، نورعلی‌وند، ۱۳۹۸).

محیط امنیتی به دو محیط امنیتی داخلی و خارجی تقسیم‌بندی می‌شود که بر سیاست‌گذاری خارجی دولت‌ها تأثیر می‌گذارد. محیط امنیتی همواره حامل تهدیدات و فرصت‌هایی است که دولت‌ها به میزان موقعیت و منزلتشان از آن نصیب می‌برند.

باری بوزان بر این باور است که بحث اصلی امنیت رهایی از تهدیدها است و ناامنی تا حد زیادی حاصل ساختار نظام بین‌الملل است. کشور ایران به لحاظ جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خاص خود یکی از متغیرترین محیط‌های امنیتی را در سطح منطقه دارا می‌باشد.

۱-۲. ژئوپلیتیک

هرگاه سخن از ژئوپلیتیک مطرح می‌شود ارتباط میان جغرافیا و سیاست مطرح می‌شود و بر مزیت‌های طبیعی مکان‌ها و موقعیت‌های خاص برای رشد کشورها تأکید دارد. نظریه‌پردازان ژئوپلیتیک استدلال می‌کنند که عوامل ژئوپلیتیک به‌ویژه موقعیت جغرافیایی هر کشور نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌گیری سیاست خارجی آن دارد. ژئوپلیتیک به‌عنوان یکی از رویکردهای تحلیل سیاست خارجی به بررسی ارتباط انسان با طبیعت و ارتباط قدرت ملی و جغرافیا می‌پردازد. موضوع ژئوپلیتیک تأثیر رابطه میان عوامل جغرافیایی ثابت (موقعیت، وسعت، توپوگرافی، شکل) و متغیر (جمعیت و منابع طبیعی) با سیاست دولت‌هاست (ولدانی و دیگران، ۱۳۹۴).

ژئوپلیتیک مطالعه پدیده‌های سیاسی بر اساس رابطه فضایی و مکانی و تأثیر آن‌ها بر زمین و کلیه عوامل فرهنگی و انسانی می‌باشد ژئوپلیتیک به‌عنوان یک مفهوم تحلیل سیاست خارجی به توضیح چگونگی تضمین سیاست خارجی کشورها بر پایه عوامل جغرافیایی یا نقشی که این عناصر در شکل‌گیری آن ایفا می‌کنند؛ می‌پردازد. بنابراین ژئوپلیتیک رویکردی به سیاست خارجی است که بر اساس محیط فیزیکی و جغرافیایی به تبیین و پیش‌بینی رفتار سیاست خارجی و توانایی‌ها و قابلیت‌های نظامی کشور مبادرت می‌کند. عوامل ژئوپلیتیک ازجمله مهم‌ترین عوامل مؤثر در سیاست خارجی کشورها هستند که دولت‌ها در اتخاذ تصمیمات سیاست خارجی خود کم و بیش این عوامل را لحاظ می‌کنند.

عوامل جغرافیایی مادی از محیط فیزیکی کشور ناشی می‌شوند و عناصری مانند موقعیت جغرافیایی، وسعت سرزمینی، منابع طبیعی، آب‌وهوا، شکل سرزمینی و مرزها را در برمی‌گیرد. موقعیت ژئوپلیتیک کشورها در طول زمان و تحت تأثیر عوامل مختلفی همچون جنگ‌ها، انقلاب‌ها، تحولات نظام بین‌المللی و نظام جهانی و تغییر در موازنه‌های قدرت همواره در حال تغییر و تحول می‌باشد (اطه‌ری و جهانگیری، ۱۳۹۷).

مفهوم ژئوپلیتیک مفهومی ترکیبی است که در آن سه عنصر اصلی جغرافیا، قدرت و سیاست خصلتی ذاتی دارند، در واقع مسائل، موضوعات و پدیده‌های مورد توجه ژئوپلیتیک به‌گونه‌ای با این سه عنصر ارتباط پیدا می‌نمایند، از این رو موضوع ژئوپلیتیک را روابط متقابل بین آن‌ها تشکیل می‌دهد (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹).

۱-۳. ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی

قفقاز به دلیل اهمیت استراتژیکی وجود منابع غنی همواره از زمان‌های بسیار دور تاکنون، به‌عنوان یک واحد ژئوپلیتیک کم‌نظیر در دنیا مطرح است. به‌طور اعم حساسیت منطقه به‌عنوان کانون توجهات بین‌المللی همواره مورد نظر قدرت‌های بیگانه در طول تاریخ قرار گرفته، به‌نحوی که این توجه طمع‌کارانه به همراه مشکلاتی که از نظر ساختار قومیت‌های گوناگون وجود داشته؛ سبب شده است که در منطقه تنش و عدم ثبات وجود داشته باشد (ناییان، ۱۳۹۰).

قفقاز با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی آن، ملت‌ها و اقوام و مذاهب گوناگونی را در خود جای داده است و بر روی خط برخورد تمدن‌ها واقع شده است. منطقه قفقاز در حوزه تمدنی ایران قرار دارد و در دوره‌ای توسط ایران اداره می‌شده است. این منطقه به‌عنوان پلی میان آسیا و اروپا قرار دارد که این موضوع بر اهمیت این منطقه افزوده است و به دلیل موقعیت جغرافیایی و راهبردی، از جایگاه ویژه‌ای در سطح نظام بین‌الملل برخوردار است و همواره نقش مهمی در معادله‌های امنیتی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای داشته است، همچنین به دلیل شرایط خاص ژئوپلیتیک، مسائل سیاسی، تاریخی، نظامی و جامعه‌شناختی، از نقاط بحران‌خیز و مهم جهان می‌باشد و امنیت این منطقه، برای کشورهای پیرامونی و قدرت‌های بزرگ حائز اهمیت فراوان است.

فروپاشی شوروی و شکل‌گیری کشورهای جدید در این منطقه با مرزبندی‌های جدیدی همراه بود که این مرزبندی جدید نیز با چالش‌هایی روبه‌رو بود. خلأ قدرت ناشی از فروپاشی شوروی موجب شد منطقه‌ای با ساختار آنارشیک شکل گیرد تنوع اقوام و مذاهب و تنوع زبانی در این منطقه و مرزبندی‌های تحمیلی و ناهمخوان با این تکتور قومی، دینی و زبانی و عدم تکامل فرایند دولت - ملت‌سازی منطقه را با چالش‌هایی روبه‌رو کرد که نتیجه آن جنگ‌های دهه‌های اخیر در این منطقه است، که می‌توان به رویارویی دو منطقه خودمختار آبخازیا و اوستیا با دولت مرکزی

گرجستان و بحران نارگونو- قره‌باغ که از سال ۱۹۸۸ آغاز شده و تاکنون ادامه دارد اشاره کرد که بحران قره‌باغ دارای ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی می‌باشد. در سال ۱۹۸۸ ارمنه قره‌باغ طوماری به امضای ۹۰ هزار نفر خطاب به دیوان عالی شوروی تهیه کردند. در ارمنستان نیز توده‌ها از درخواست اهالی قره‌باغ حمایت کردند و سرانجام در ۱۳ ژوئن ۱۹۸۸، مجلس قره‌باغ به اجماع رأی به جدایی کامل قره‌باغ از آذربایجان و پیوستن به ارمنستان را داد (رشیدی و ملکی، ۱۳۹۸). از آن زمان به بعد این منطقه همواره محل مناقشه و درگیری دو کشور آذربایجان و ارمنستان بوده است. بحران قره‌باغ منجر به از دست رفتن حدود ۲۰ درصد از سرزمین آذربایجان و جابه‌جایی اجباری آذری‌های این منطقه شد که البته در درگیری‌های اخیر (جنگ ۲۰۲۰)، آذربایجان موفق شد بخش‌هایی از سرزمین‌های ازدست‌رفته را باز پس گیرد.

نقشه شماره ۱: نقشه منطقه قفقاز جنوبی

۲. نقش کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در منازعات قفقاز

ویژگی‌های ژئواستراتژیکی قابل ملاحظه منطقه قفقاز جنوبی، پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی این منطقه را به عرصه تقابل منافع متعدد و اغلب متعارض اقتصادی و سیاسی بازیگران

منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تبدیل کرد که در نتیجه این رقابت‌ها به جای حل و فصل بحران‌ها، شاهد تداوم یافتن این بحران‌ها بوده‌ایم.

بر اساس نظریه قلب زمین مکنندر، منطقه قفقاز جنوبی منطقه‌ای است که تسلط بر آن به دلیل موقعیت بسیار مهم این منطقه حائز اهمیت فراوان برای قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌باشد که با حضور این بازیگران در منطقه و در راستای رقابت‌های میان آن‌ها وضعیت نه صلح و نه جنگ در منطقه وجود داشته و بحران‌ها تداوم یافته است و رقابت این بازیگران منجر به واگرایی بیشتر در منطقه قفقاز جنوبی گشته است.

آمریکا به عنوان یک قدرت بین‌المللی و برحسب منافع خود در این منطقه و در رقابت با سایر بازیگران به عنوان یکی از روسای گروه مینسک، فعالیت‌های مربوط به حل و فصل بحران قره‌باغ را پیگیری کرده است. بحران انرژی پدید آمده در اروپا ناشی از تحریم روسیه پس از اقدام نظامی روسیه در اوکراین موجب اهمیت یافتن کشورهای صادرکننده انرژی از جمله آذربایجان برای آمریکا و غرب گشته است. بنابراین تلاش‌های آمریکا و غرب برای برقراری صلح در قره‌باغ و میان ارمنستان و آذربایجان افزایش می‌یابد.

بی‌تردید روسیه یکی از بازیگران اصلی در رقابت‌های منطقه قفقاز می‌باشد که به دنبال ایفای نقش مسلط و تعیین‌کننده در این منازعات است و در منازعه اخیر منطقه، توانست این نقش را به خوبی ایفا کند و زمینه‌های ایجاد قرارداد آتش‌بس میان آذربایجان و ارمنستان را فراهم آورد. روسیه در منطقه قفقاز جنوبی به دنبال بازگرداندن تسلط و تفوق دیرینه خود و ایفای نقش هژمون در این منطقه می‌باشد. در مورد گرجستان هم روسیه به وسیله نیروهای جدایی‌طلب در آبخازیا و اوستیای جنوبی به صورت مؤثر عضویت گرجستان در ناتو را با چالش روبه‌رو کند و به‌طور کلی روسیه با سیاست‌های مداخله‌جویانه در زمینه انرژی سعی کرده است هم کشورهای قفقاز جنوبی و هم غرب را تحت تأثیر قرار دهد و از بی‌ثباتی مدیریت‌شده در این منطقه در راستای منافع خود استفاده کند (رشیدی و ملکی، ۱۳۹۸). علی‌رغم درگیری روسیه و اوکراین و تلاش غرب برای ایجاد روند صلح در قفقاز جنوبی، روسیه در تلاش دوباره است تا این روند صلح را به دلیل منافع ژئوپلیتیک خود مختل کند تا بتواند رقبای خود را از منطقه دور نگه دارد.

ترکیه دیگر کشوری است که در منطقه قفقاز، همواره به دنبال منافع اقتصادی و بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصادی موجود در این منطقه می‌باشد و روابط تجاری خوبی با جمهوری آذربایجان

دارد همچنین ترکیه دارای روابط خوبی با کشور گرجستان نیز می‌باشد و در تحولات اخیر این منطقه، و در پی پیش‌گرفتن سیاست احیای نو عثمانیسم و تحت تأثیر محیط ادراکی روان‌شناختی خاص اردوغان برای احیای امپراتوری عثمانی و با بهره‌گیری از اشتراکات فرهنگی و زبانی با آذربایجان در قالب اندیشه پان‌ترکیسم در کنار آذربایجان برای مقابله با ارمنستان قرار گرفت و کشور آذربایجان برای مقابله با ارمنستان از نیروهای تکفیری - سلفی ترکیه در سوریه استفاده کرد. هدف ترکیه در قفقاز مسئله انرژی و رهبری شورای کشورهای ترک‌زبان می‌باشد.

از دیگر کشورهای اثرگذار در تحولات اخیر، رژیم صهیونیستی است که از روابط خوبی با کشور آذربایجان بهره می‌برد و اهداف خاص خود را در این منطقه دنبال می‌کند که علاوه بر اهداف اقتصادی و فروش اسلحه به آذربایجان، اهداف عمده سیاسی از جمله اعمال فشار به ایران با حضور و استقرار در نزدیکی مرزهای شمالی ایران را دنبال می‌کند که استفاده آذربایجان از کارشناسان و تجهیزات رژیم صهیونیستی در این کشور، نگرانی‌هایی را برای ایران ایجاد کرده است.

جنگ دوم قره‌باغ بین ارمنستان و آذربایجان اولین جنگ تاریخ است که عمدتاً توسط سیستم‌های بدون سرنشین به پیروزی رسیده است و جمهوری آذربایجان توانست با همراهی ترکیه و حمایت فنی رژیم صهیونیستی، ارمنستان را از نظر استراتژیک منزوی کند و توانست با استفاده از پهپادهای ترکیه و تجهیزات رژیم صهیونیستی، موازنه قدرت را در جنگ به نفع خود تغییر دهد.

در تحولات اخیر این منطقه، مثلث آذربایجان، ترکیه و رژیم صهیونیستی برای ایجاد تغییرات ژئوپلیتیک به ضرر ایران شکل گرفت و این موضوع فرصت‌هایی را برای این کشورها به وجود آورد. در جنگ ۴۴ روزه آذربایجان و ارمنستان که به امضای توافق میان این دو کشور با کنشگری روسیه انجامید؛ کشور ترکیه و رژیم صهیونیستی با حمایت نظامی از آذربایجان در کنار این کشور قرار گرفتند و توانستند جایگاه خود را در این منطقه پُررنگ و محکم کنند و آذربایجان توانست با کمک‌ها و حمایت‌های ترکیه و رژیم صهیونیستی، بخش‌هایی از سرزمین‌های اشغالی‌اش را باز پس بگیرد.

۳. تغییرات ژئوپلیتیکی پدید آمده از تحولات اخیر قره‌باغ

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و شکل‌گیری جمهوری‌های قفقاز جنوبی، تغییرات ژئوپلیتیکی ناشی از فروپاشی شوروی، سبب اهمیت این منطقه به لحاظ ژئوپلیتیکی گردید و به دلیل وجود ذخایر انرژی موجود در این منطقه مورد توجه بازیگران متعدد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار گرفت.

ویژگی‌های ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی حائز اهمیت منطقه قفقاز جنوبی، بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی این منطقه را به عرصه‌ای برای تقابل و رقابت بازیگران متعدد تبدیل کرد که حاصل این رقابت‌ها منجر به تداوم بحران‌های موجود در منطقه گردید. مشکلات داخلی جمهوری‌های تازه تأسیس، وجود گرایش‌های ملی‌گرایانه، چالش‌های داخلی، ضعف در دولت‌ملت‌سازی ورود بازیگران خارجی و رقابت این بازیگران با یکدیگر که بعضاً دارای منافع متعارض می‌باشند ثبات و امنیت منطقه قفقاز جنوبی را برهم زده و موجب پدید آمدن بحران‌هایی در این منطقه شد.

یکی از منازعات مهم منطقه که تاکنون ادامه داشته است و همواره ثبات و امنیت منطقه را دستخوش دگرگونی کرده است منازعه به وجود آمده میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان در منطقه قره‌باغ بوده است که در پی اشغال بخش‌هایی از اراضی جمهوری آذربایجان توسط ارمنستان صورت گرفت و موجب گشت تا این دو کشور همواره دچار تنش بر سر این منطقه باشند. وجود اختلاف بر سر منطقه قره‌باغ سبب جنگ‌های خونینی میان دو کشور گردیده است.

منازعه در این منطقه همواره میان دو کشور تداوم یافته است و حضور و مداخله رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که بعضاً دارای منافع متضاد می‌باشند موجب شد علی‌رغم تمامی تلاش‌ها برای حل و فصل آن این منازعه تداوم یابد و آخرین بار در سال ۲۰۲۰ موجب درگیری میان دو کشور گردید که درگیری اخیر، آذربایجان توانست با استفاده از کمک‌های نظامی ترکیه و رژیم صهیونیستی توازن قدرت را به نفع خود در این جنگ تغییر داده و بخش‌هایی از سرزمین‌های اشغال‌شده توسط ارمنستان را باز پس گیرد.

جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ سبب تحولات و تغییرات ژئوپلیتیکی در منطقه گردید که این تحولات ژئوپلیتیکی برای ایران حائز اهمیت است چرا که به دلیل مجاورت و همسایگی این مناطق با

مرزهای شمالی ایران و داشتن مرز مشترک و طولانی با این کشورها هرگونه تغییر و تحولی می‌تواند منافع اقتصادی، سیاسی و امنیتی ایران را با چالش روبه‌رو سازد.

در تحولات اخیر قره‌باغ، جمهوری آذربایجان توانست علاوه بر بازپس‌گیری سرزمین‌های اشغال‌شده خود، در جنوب ارمنستان نیز به منظور اتصال زمینی نخجوان به خاک آذربایجان، کریدوری در اختیار بگیرد، تحولات ژئوپلیتیکی به وجود آمده از جنگ دوم قره‌باغ راه‌های مواصلاتی و ترانزیتی منطقه را دستخوش تغییر و دگرگونی خواهد کرد و تحولات پدید آمده می‌تواند فرصت‌ها و تهدیداتی را پیش روی ایران قرار دهد که ایران باید بتواند با بهره‌گیری مناسب از تغییرات به وجود آمده از تهدیدات را کاهش داده و بتواند از فرصت‌ها بهره‌بردار.

دگرگونی ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز جنوبی استراتژی بود از سوی سه بازیگر، یعنی جمهوری آذربایجان، ترکیه و رژیم صهیونیستی که هر یک دارای اهداف گوناگونی از این تحولات هستند. تحولات ژئوپلیتیکی به وجود آمده پس از جنگ ۲۰۲۰ و حضور پُرنرنگ ترکیه در کشور آذربایجان و استقرار رژیم صهیونیستی در مرزهای شمالی ایران و در محیط امنیتی پیرامونی ایران طبیعتاً چالش‌هایی را برای ایران به دنبال خواهد داشت.

۴. پیامدهای تحولات ژئوپلیتیکی قفقاز بر محیط امنیتی ایران

تحولات اخیر قره‌باغ و منازعه میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان در منطقه قفقاز، فرصت‌ها و تهدیداتی را پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران قرار داده است که ایران باید بتواند هوشمندانه از فرصت‌های موجود بهره‌برده و تهدیدات ناشی از این تحولات را به حداقل کاهش دهد.

منطقه قفقاز جنوبی دارای اهمیت استراتژیک برای ایران است و در حوزه تمدنی ایران قرار می‌گیرد و هرگونه تغییر و تحول در این حوزه می‌تواند بر امنیت ایران تأثیرگذار باشد و تحولات اخیر موجب شد تا ارامنه بخش بزرگی از مرز خود با ایران را از دست بدهند و نیروها و تجهیزات رژیم صهیونیستی در جوار مرزهای ایران مستقر شوند و ایران از حضور بالقوه رژیم صهیونیستی در نزدیکی مرزهای خود نگران است. روابط خوب جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی برای مقامات ایرانی نگران‌کننده است. اختلاف‌های میان تهران و باکو طی ماه‌های اخیر در پی اقدامات جمهوری آذربایجان برای اعمال حاکمیت خود بر منطقه قره‌باغ و مسئله ترانزیت میان ایران و ارمنستان و همچنین تحولات اخیر در مرز آذربایجان و ارمنستان بر تبادلات تجاری ایران اثرگذار

بوده است، که از نگرانی‌های ایران و ارمنستان در جنگ اخیر قره‌باغ احتمال ناامن‌شدن مسیر ترانزیت میان دو کشور بوده است.

عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی این منطقه و هرگونه تغییر ژئوپلیتیکی که صورت بگیرد به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با ایجاد مسائلی مانند بی‌ثباتی، منازعات داخلی، مناقشات قومی و نفوذ قدرت‌های بزرگ منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر ابعاد سیاسی نظامی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار است و موجب تهدید و آسیب‌پذیری امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌شود. مداخله نیروهای خارجی در قفقاز و آسیای مرکزی و نیز منازعات داخلی این مناطق می‌تواند تهدیداتی را برای امنیت ملی ایران به همراه داشته باشد.

از پیامدهای غیرمستقیم مناقشه قره‌باغ در صورت بروز مجدد منازعه و بالا گرفتن جنگ، سرازیر شدن سیل آواره‌ها و پناهنده‌ها به سمت مرزهای ایران است که می‌تواند آثار اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی برای ایران به همراه داشته باشد. تغییرات ژئوپلیتیکی که پس از جنگ ۲۰۲۰ در منطقه ایجاد شده است می‌تواند منافع ایران را با تهدید مواجه سازد. منافع اقتصادی ایران را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد. علاوه بر آن‌که پای ترکیه را به بخش وسیعی از حوزه خزر باز می‌کند و ایران از کریدور جدید انرژی نفت و گاز دور خواهد ماند.

مجاورت جغرافیایی ایران با کشورهای درگیر در مناقشه قره‌باغ وجود مرز مشترک با طرف‌های درگیر این مناقشه، موجب گردیده تا هرگونه تغییر، بی‌ثباتی و ناامنی در این منطقه بر امنیت و ثبات ایران به‌ویژه در مرزهای شمالی آن اثرگذار باشد.

مؤلفه‌هایی چون حضور و مداخله بازیگران فرامنطقه‌ای و منازعات داخلی در این منطقه می‌تواند موجب تهدیداتی از جمله تهدید نظامی و امنیتی و همچنین تهدیدات قومی برای امنیت ملی ایران باشد. به‌طور مثال حضور و نقش ترکیه در منازعه اخیر قره‌باغ و پیگیری سیاست‌های پان‌ترکیسم از سوی این کشور در منطقه امنیت استان‌های شمالی ایران را با تهدیدهای قومی و هویتی مواجه خواهد کرد و نیز حضور رژیم صهیونیستی و استقرار پایگاه‌های نظامی در مرزهای شمالی، امنیت ایران را با خطر روبه‌رو خواهد ساخت. منازعه و بی‌ثباتی در منطقه به لحاظ اقتصادی نیز برای ایران آثار و تبعات منفی به بار خواهد داشت.

مداخله و رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در منازعات منطقه سبب می‌گردد تا سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه با چالش مواجه شود. ناامنی و بی‌ثباتی در مرزهای ایران

علاوه بر تبعات منفی امنیتی به‌واسطه حضور رژیم صهیونیستی و ناتو در نزدیکی مرزهای ایران و همچنین حضور و رقابت ترکیه در منطقه، با برهم خوردن نظم و مرزهای موجود و ایجاد تغییرات ژئوپلیتیکی جدید موجب می‌شود تا ایران در انزوا قرار گیرد و از بحث مسیرهای انتقال انرژی در منطقه دور بماند و فرصت‌های اقتصادی موجود را از دست بدهد.

از آنجایی که منازعه میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان در منطقه قره‌باغ و در مرزهای شمالی کشور ایران صورت گرفته است تداوم و تشدید این منازعه طبعاً امنیت سیاسی کشور ایران را با چالش روبه‌رو خواهد کرد. یکی از آثار تشدید و تداوم منازعه، ناامن شدن منطقه خواهد بود و فرصتی برای نفوذ و دخالت بازیگران خارجی را به وجود خواهد آورد که رقابت این بازیگران در منطقه در پی دستیابی به اهداف و منافع خود منجر به ایجاد اتحادها و ائتلاف‌هایی در منطقه خواهد شد که می‌تواند امنیت سیاسی ایران را تحت تأثیر قرار دهد.

بی‌ثباتی و ناآرامی در مرزهای شمالی ایران صلح و آرامش را از میان خواهد برد و احتمال می‌رود موجب شکل‌گیری طرح اندیشه‌های افراطی و تهدیدکننده تمامیت ارضی و امنیت ملی ایران شود. تداوم یافتن این منازعه و مداخله بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای پیامدهای سیاسی و امنیتی برای ایران به دنبال خواهد داشت که از آن جمله می‌توان به کاهش نفوذ منطقه‌ای ایران، انزوای دیپلماتیک، کنار گذاشتن ایران از مدیریت و طرح‌های انرژی منطقه و همچنین افزایش تحرکات جدایی‌طلبانه با تحریکات قومی اشاره کرد. رشد ناسیونالیسم آذری می‌تواند چالش مهمی برای ایران به وجود بیاورد. از دیگر پیامدهای منازعه، حضور معنادار رژیم صهیونیستی در منطقه و کمک نظامی به باکو در این بحران از سوی ایران، نگران‌کننده تلقی شده و ایران آن را فرصتی برای رژیم صهیونیستی جهت جمع‌آوری اطلاعات نظامی درباره ایران می‌داند.

علی‌رغم داشتن اهمیت ژئوپلیتیک منطقه قفقاز برای ایران و با وجود اشتراکات فرهنگی ایران با کشورهای این منطقه، سیاست خارجی ایران و دیپلماسی ایران نسبت به جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ، غیر عمل‌گرایانه و منفعلانه بود و برعکس بازیگرانی مانند ترکیه و رژیم صهیونیستی با حمایت از آذربایجان توانستند نقش و جایگاهی در این منطقه پیدا کنند.

در جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ با پیش گرفتن دیپلماسی غیرفعال از سوی ایران، دو کشور ترکیه و رژیم صهیونیستی در قالب حمایت‌های تسلیحاتی و نظامی از آذربایجان حضور خود را در منطقه قفقاز جنوبی پُررنگ‌تر نمودند و از آذربایجان برای پیشبرد منافع خود حمایت کردند که ایران می‌بایست

با در دست گرفتن ابتکارات و با حفظ نقش و سیاست بی‌طرفانه اما فعالانه‌تر از قبل در حل مناقشات بین ارمنستان و آذربایجان اقدام می‌کرد تا در آینده با بیشتر شدن مناقشات و درگیری‌ها، ثبات امنیتی منطقه و ثبات مرزی ایران در خطر قرار نگیرد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در منازعه ۲۰۲۰ قره‌باغ، علایق ژئوپلیتیکی ترکیه در منطقه قفقاز، دریای خزر و آسیای میانه و نقش‌آفرینی این کشور در جنگ به نفع آذربایجان، نفوذ سیاسی، امنیتی و اطلاعاتی رژیم صهیونیستی در قالب شرکت‌های اقتصادی و لجستیکی در آذربایجان و استفاده از نیروهای سلفی جهادی در جنگ قره‌باغ توسط ترکیه و آذربایجان از جمله مؤلفه‌هایی است که بر روند تحولات آینده تأثیر داشته و در نظر گرفتن آن‌ها در تحلیل امنیت ملی ایران اهمیت به‌سزایی دارد.

دگرگونی ژئوپلیتیک منطقه قفقاز جنوبی، راهبردی بود از سوی سه بازیگر، یعنی جمهوری آذربایجان، ترکیه و رژیم صهیونیستی که هر یک دارای اهداف گوناگونی از این تحولات هستند؛ نخست، آذربایجان که به دنبال جبران شکست جنگ با ارمنستان و بازپس‌گیری سرزمین‌های ازدست‌رفته خود بود؛ دوم، کشور ترکیه که در پی سیاست نوع‌ثمنی‌گری رجب طیب اردوغان و به دنبال رؤیای تشکیل حکومت گسترده از مرزهای چین تا اروپا می‌باشد که این موضوع را از طریق اشتراکات زبانی با آذربایجان و در قالب آرمان پان‌ترکیسم و از راه فرهنگی و اقتصادی پیگیری می‌کند؛ اما بازیگر عمده دیگر این دگرگونی ژئوپلیتیکی اخیر در این منطقه رژیم صهیونیستی می‌باشد که هدف عمده آن اعمال فشار به جمهوری اسلامی ایران از طریق حضور نظامی در مرزهای شمالی ایران و همچنین صادرات اسلحه به آذربایجان می‌باشد. این درحالی است که در مقابل این همکاری میان این بازیگران، دیپلماسی و سیاست خارجی ایران، نقش فعالی را در تحولات اخیر این منطقه نداشته و در منازعه ۲۰۲۰، نقش منفعلانه‌ای را ایفا نمود و در واقع میدان را به روس‌ها و ترک‌ها واگذار کرد درحالی‌که می‌توانست حضوری پُررنگ و تأثیرگذار در این عرصه داشته باشد.

از آثار کلی تحولات صورت گرفته اخیر که تبعات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای ایران به همراه داشت می‌توان به افزایش حضور و نقش‌آفرینی روسیه در مرزهای شمالی ایران، کاهش مراودات ایران و ارمنستان، کاهش وابستگی ترانزیتی آذربایجان به ایران، افزایش حضور ترکیه در

منطقه ژئوپلیتیکی قفقاز و بهره بردن از فرصت‌ها، احتمال رشد جریان‌های تروریستی در نزدیکی مرزهای ایران به واسطه حضورشان در جنگ اخیر قره‌باغ، افزایش رشد فعالیت‌های رژیم صهیونیستی در مرزهای ایران و باز شدن پای ناتو و آمریکا به مرزهای شمالی ایران و تغییرات در مناسبات انتقال انرژی دریای خزر به اروپا اشاره کرد.

از آنجایی که قفقاز جنوبی در حوزه تمدنی ایران قرار دارد و به لحاظ ژئوپلیتیکی و استراتژیکی منطقه‌ای پُراهمیت برای ایران محسوب می‌شود هرگونه تغییر و تحول در این منطقه بر امنیت ایران تأثیرگذار می‌باشد و در تحولات اخیر می‌توان به حضور نیروهای ترکیه که از سوریه به این منطقه اعزام شدند در نزدیکی مرزهای ایران و همچنین استفاده از تجهیزات و کارشناسان رژیم صهیونیستی در جوار مرزهای ایران از سوی آذربایجان اشاره کرد.

جنگ قره‌باغ میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان به دلیل نزدیکی به مرزهای ایران وجود آذری‌ها و اقلیت ارمنی‌ها در ایران و روابط ایران با این دو کشور همیشه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار بوده است. قفقاز جنوبی به‌عنوان یک منطقه استراتژیک همسایه اهمیت و اولویت بالایی در سیاست امنیتی جمهوری اسلامی ایران دارد و ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای با نفوذ، منافع و اهداف مشخص و معینی را در این منطقه ژئواستراتژیک پیگیری می‌کند.

پیگیری اصول سیاست خارجی نیازمند توانایی اقتصادی و حضور مؤثر در منطقه است که بر مبنای رقابت‌های ژئوپلیتیک رقم می‌خورد. نظر به مجاورت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای قفقاز جنوبی و موقعیت ژئوپلیتیک این منطقه در عرصه جهانی، وضعیت کشورهای قفقاز جنوبی از نظر سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی برای ایران بسیار مهم تلقی می‌شود و نقش فعال ایران در ایجاد صلح و رفع مناقشات منطقه‌ای و تلاش جدی جهت بسط و گسترش همکاری‌های دوجانبه و همکاری‌های منطقه‌ای از جمله موارد حائز اهمیت در مجموعه اهداف و منافع ملی ایران محسوب می‌گردد (ثریا، ۱۳۸۹).

ایران بایستی با تأکید بر تأمین منافع ملی تلاش دارد جهت حل مسئله قره‌باغ با تکیه بر اشتراکات سیاسی راه حلی بیابد؛ زیرا هم‌گرایی در منطقه قفقاز جنوبی باعث صلح و ثبات در منطقه بوده و این امر می‌تواند فرصت‌های زیادی را در اختیار جمهوری اسلامی ایران قرار دهد درحالی‌که واگرایی در این منطقه باعث بی‌ثباتی و ناامنی در مرزهای شمالی ایران شده و به ضرر ایران خواهد بود.

ایران در ارتباط با منطقه قفقاز جنوبی با دو انتخاب روبه‌رو است یا در قامت قدرتی منطقه‌ای ظاهر شود و با تدوین برنامه‌های عملیاتی از موقعیت‌های موجود در منطقه بهره‌برداری نموده و برای حضور مؤثر در رقابت‌های منطقه‌ای به اتحاد و ائتلاف با قدرت‌های حاضر در منطقه مبادرت ورزد و یا آنکه بر این باور باشد که رقابت و حضور غربی‌ها در منطقه توانایی اعمال نفوذ ایران در منطقه را کاهش داده است و تهدیداتی در این منطقه پیش‌روی ایران قرار گرفته است.

احتمالاً و با توجه به رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و دنبال کردن منافعشان در منطقه قفقاز جنوبی، تحولات قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، آخرین تحولات این منطقه نخواهد بود و این منطقه همواره آستان حوادث و منازعاتی است که ایران باید با حفظ نقش و سیاست بی‌طرفانه اما فعالانه‌تر از گذشته در حل اختلافات میان ارمنستان و آذربایجان در منطقه قفقاز جنوبی نقش‌آفرینی کند تا در آینده و در صورت ادامه درگیری‌ها و مناقشات، ثبات امنیتی منطقه و ثبات مرزی ایران در خطر قرار نگیرد و با تأسیس یک ساز و کار مستقل، تجربه‌های ناموفق گذشته را اصلاح کند.

دیپلماسی و دستگاه سیاست خارجی ایران باید با کاهش تنش در مرزهای ایران و در ارتباط با همسایگان بتواند تحولات را با استفاده از مؤلفه‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری قدرت مدیریت کرده تا بتواند ثبات و امنیت خود را به‌عنوان یک بازیگر مهم و اثرگذار منطقه‌ای تضمین نماید. دیپلماسی فعال ایران در منطقه قفقاز جنوبی و در واکنش به تحولات ژئوپلیتیک پدید آمده پس از جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ، می‌تواند بسیاری از تهدیدهای موجود را به فرصت تبدیل کند و نگرانی‌های را در محیط پیرامونی امنیتی ایران کاهش دهد.

برگزاری نشست ساز و کار منطقه‌ای ۳+۳ در روزهای اخیر در تهران و با حضور وزیران امور خارجه روسیه، ترکیه، آذربایجان و ارمنستان در ارتباط با تحولات قفقاز نشان از بازگشت ایران به معادلات قفقاز دارد که بیانگر آن است که مشارکت ایران در طرح‌های منطقه‌ای می‌تواند حائز اهمیت باشد.

نشست ۳+۳ ابتکار صرفاً ایرانی است که در آن، کشورهای حاضر در این نشست بر اهمیت گسترش مناسبات و روابط دوستانه بین کشورها بر اساس حسن هم‌جواری و منافع متقابل، و اهمیت حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بر اساس منشور سازمان ملل، احترام به حاکمیت، استقلال سیاسی، عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر، احترام به حقوق بشر، منع تهدید و توسل به زور و تمامیت ارضی تأکید کردند.

آغاز عملیات اجرایی راه ارس و برگزاری نشست تهران چند هفته پس از آن نشان‌دهنده اجماع همسایگان قفقاز درباره این طرح می‌باشد که تحقق آن مانع ایجاد دالان تورانی است. در نشست اخیر تهران - باکو - آنکارا، علی‌رغم عدم تمایل به نقش‌آفرینی قفقازی ایران، نظر به اتفاقات اخیر در منطقه و تضعیف موقعیت خود، این نشست را همراهی کردند اما همچنان در پشت پرده به دنبال مجبور ساختن ارمنستان برای واگذاری کریدور در پیمان صلح آینده می‌باشند، بنابراین ایران بایستی بتواند هوشمندانه به این امر توجه داشته باشد و با اقدامات پیش‌دستانه علاوه بر خنثی کردن اقدامات آن‌ها، در صورت لزوم ساز و کارهای جدیدی ارائه نماید.

فهرست منابع

- حاج زرگرباشی، سید روح‌الله؛ شکری، مرتضی (۱۴۰۱). ژئوپلیتیک در حال تغییر آسیای مرکزی و قفقاز؛ جایگاه ایران در آینده توازن منطقه‌ای، فصلنامه علمی پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۱، شماره ۴۱.
- سلطانی، حسین؛ خسروی، علیرضا (۱۴۰۱). کریدور شمال و جنوب و تعاملات ایران و آذربایجان، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره ۲۸، شماره ۱۱۹.
- کنشلو، محبوبه؛ یزدان‌پناه، کیومرث؛ لطفی، حیدر؛ بحیرایی، حمید (۱۴۰۱). تحلیل و بررسی جایگاه ژئوپلیتیک ایران در طرح‌های انتقال منابع انرژی از حوزه دریای خزر در راستای تأثیر آن بر توسعه ژئواکونومیک آسیای میانه و قفقاز، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۱۲، شماره ۲.
- پدین، محمد؛ غلامی، کوروش؛ کیوانی مهر، لایلا (۱۴۰۰). جنگ قره‌باغ و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، اولین کنفرانس حقوق، علوم سیاسی و علوم انسانی.
- کولایی، الهه؛ نوروزی زر مهری، عابد (۱۴۰۰). همکاری ایران، روسیه و جمهوری آذربایجان در ایجاد راه‌گذر شمال-جنوب و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۵۱، شماره ۳.
- معراجی، ابراهیم (۱۴۰۰). تأثیر تعارضات هویتی در تشدید منازعات سیاسی: مطالعه موردی بحران قره‌باغ، نشریه مطالعات خاورمیانه، شماره ۱۰۴.
- امیر احمدیان، بهرام (۱۳۹۹). آینده پژوهی بحران قره‌باغ و موقعیت روسیه، فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، دوره ۲۱، شماره ۴.
- کولایی، الهه، هادی پور، میثم (۱۳۹۹). تحلیل سیاست خارجی روسیه در قفقاز جنوبی بر پایه ژئوپلیتیک، نشریه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۳، شماره ۲.
- آقایی، داوود؛ نورعلی‌وند، یاسر (۱۳۹۸). محیط امنیتی و سیاست‌گذاری خارجی و امنیتی؛ ارائه یک الگوی تحلیلی، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۹، شماره ۳۳.
- رشیدی، احمد؛ ملکی، ماری (۱۳۹۸). منافع روسیه و بحران‌های منطقه قفقاز جنوبی، مجله سیاست و روابط بین‌الملل، دوره ۳، شماره ۵.
- گنج‌خانلو، جواد (۱۳۹۸). راهبرد سیاسی ایران در حل مسئله قره‌باغ با تأکید بر تأمین منافع ملی، دو ماهنامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم تخصصی، دوره ۴، شماره ۷.

- اطهری، اسدالله؛ جهانگیری، سعید (۱۳۹۷). بررسی تغییر ژئوپلیتیک ایران بر سیاست خارجی (قبل و بعد از انقلاب اسلامی)، فصلنامه راهبرد سیاسی، دوره ۲، شماره ۶.
- رسولی ثانی آبادی، الهام؛ روستایی، مجتبی (۱۳۹۷). الگوهای دوستی و دشمنی و بحران‌ها در قفقاز جنوبی، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۱، شماره ۱.
- اعظمی، هادی؛ سلطانی، محسن؛ محمدی، معصومه (۱۳۹۶). اهداف حضور قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جمهوری آذربایجان و تأثیر آن بر منافع ملی ایران، ماهنامه پژوهش ملل، دوره ۲، شماره ۱۷.
- ذکی، یاشار؛ پاشالو، احمد (۱۳۹۶). عملکرد میانجیگری جمهوری اسلامی ایران در بحران ژئوپلیتیک قره‌باغ، نشریه جغرافیا، دوره ۱۵، شماره ۵۳.
- متقی، افشین (۱۳۹۶). ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز در سیاست خارجی ایران (نمونه موردی: خزر و فورا خزر)، فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۹، شماره ۳.
- برچر، مایکل (۱۳۹۴). بحران در سیاست جهان یافته‌ها و مطالعات موردی، مترجم: حیدرعلی بلوچی، جلد دوم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- افشردی، محمدحسین؛ حامد بابائی، موسی (۱۳۹۵). تأثیر عوامل ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی در انتخاب راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۶۴.
- بردبار، مهرداد (۱۳۹۵). عوامل ژئوپلیتیک و ثبات منطقه‌ای مطالعه موردی منطقه قفقاز جنوبی، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست جهانی، دوره ۵، شماره ۱.
- ولدانی، اصغر؛ صفوی همای، سید یحیی، حکیم، حمید (۱۳۹۴). تغییرات ژئوپلیتیکی قفقاز و تأثیر عوامل ثابت ژئوپلیتیکی حاصل از آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۲۸.
- جعفری ولدانی، اصغر؛ حکیم، حمید (۱۳۹۴). تحولات ژئوپلیتیک قفقاز و امنیت جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، دوره ۲۱، شماره ۹۱.
- قربانی نژاد، ربیاز؛ احمدی پور، زهرا؛ قوام، عبدالعلی؛ حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۳). بررسی مفهوم منازعه در نظریه‌های روابط بین‌الملل و ژئوپلیتیک، فصلنامه راهبرد، سال ۲۳، شماره ۷۰.
- دهشیار، حسین (۱۳۹۲). توانمندی و هویت: دو درک متفاوت از امنیت در مکتب کپنهاگ، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره ۱، شماره ۱۰.
- نایبان، جلیل (۱۳۹۰). نگرشی بر تحولات ژئوپلیتیکی مناطق هم‌جوار ایران (آسیای مرکزی، خزر و قفقاز)، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، شماره ۲.

- ثریا، جمشید (۱۳۸۹). هم‌گرایی منطقه‌ای قفقاز جنوبی؛ موانع و چالش‌ها از منظر جمهوری اسلامی ایران، نشریه مطالعات روابط بین‌الملل، شماره ۱۲.
- کولایی، الهه (۱۳۸۹). جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۶، شماره ۱.
- مجتهد زاده، پیروز؛ حسین‌پور پویان، رضا؛ کریمی‌پور، یدالله (۱۳۸۷). تحلیل و بررسی همپوشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تعامل با جمهوری آذربایجان با واقعیت‌های ژئوپلیتیک، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۲، شماره ۲.
- صدیق، میر ابراهیم (۱۳۸۳). روابط جمهوری اسلامی ایران با جمهوری‌های قفقاز، انتشارات دادگستر، تهران.
- افشردی، محمدحسین (۱۳۸۱). ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- حافظ نیا، محمدرضا؛ افشردی، محمدحسین (۱۳۸۱). تحلیل ژئوپلیتیک قفقاز؛ بستری برای تدوین سیاست خارجی مناسب در منطقه، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۲۲.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۹). تعریفی نواز ژئوپلیتیک، نشریه تحقیقات جغرافیایی، دوره ۱۵، شماره ۳-۴.

References

- Shafer, Brenda, (2023), "President Aliyev: Relations between Azerbaijan and Iran are at the lowest level ever", research institute focusing on national security and foreign policy.
- Kucera, Joshua, (2023), "Azerbaijan steps back on demands for 'Zangezur Corridor'", eurasianet.
- Aygur atar, (2022), "karabag zeferi", Anadolu Agency, Ankara.
- Hakan, Yavuz, Michael, Gunter, (2022), "The Nagorno-Karabakh Conflict: Historical and Political Perspectives", Routledge publisher.
- Mehsa Mehdizadeh, (2022), "44 gun karabag savasi surecinder guney Azerbaycan", Bengu, Ankara.
- Mikael Zolyan, (2022), "How the West Managed to Sideline Russia in Mediating the Nagorno-Karabakh Conflict", Carnegie Endowment for international peace.
- Kirill, kirvosheev, (2022), "Fresh Fighting in Nagorno-Karabakh Bodes Badly for Armenia and Russia", Carnegie Endowment for international peace.
- Kirill, kirvosheev, (2022), "Russia Peacekeepers Find Themselves Sidelined in Nagorno-Karabakh", Carnegie Endowment for international peace.
- Gabriel, Gavin, (2022), "With Russia distracted, Clashes rock Nagorno-Karabakh", Politico.
- Vasif, Huseynov, (2022), "How did the Second Karabakh War change Armenia and Azerbaijan?", Center of Analysis of International Relations.
- Hecht, Eado, (2022), "Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data", Military Strategy Magazine, Volume 7, Issue 4.
- John, Antal, (2022), "7 Second to Die: A Military Analysis of the Second Nagorno-Karabakh War and the Future of War fighting", Casemate Publisher.
- Peter, Marko Tase, (2022), "The Republic of Azerbaijan: A Historical Overview of the Second Karabakh War".
- Setrakian, Lara, (2022), "The West Must Act to Avert War in Nagorno-Karabakh", Foreignpolicy.com.
- "An introduction to realism in international relations", (2022) The Notre Dame International Security Center.
- "Crisis Group Europe Briefing N°93", (2022), "Nagorno-Karabakh: Seeking a Path to Peace in the Ukrain War's Shadow", Crisis Group.
- Laurence, Broers, (2021), "Analysing the Second Karabakh War", Conciliation Resources.
- Malik Ayub, Sumbal, (2021), "Tovuz Karabakh: A Comprehensive Analysis of War in South-Caucasus", Independent Publisher.
- De Waal, Thomas, (2021), "Unfinished Business in the Armenia-Azerbaijan Conflict", Carnegie Endowment for international peace.
- Trenin, Dmitri, (2021), "One Year on: Russia and South Caucasus after the Karabakh War", Carnegie Endowment for international peace.
- Azizi, Hamidreza, Hamidfar, Hamidreza, (2021), "Continuity and Change in Iran's Approach toward the Nagorno-Karabakh Crisis (1997-2018)", Geopolitics Quarterly, Volume 16, No. 4.
- Eldar, Mamedov, (2020), "Perspectives How Iran views the Nagorno-Karabakh truce", eurasianet.

- Borzou, Daragahi, (2020), Nagorno-Karabkh: An unexpected conflict that tests and perplexes Iran, Atlantic Council.
- Iran the big loser in Nagorno-Karabakh war, (2020), arab.news.
- Maziar, Motamedi, (2020), Iran's delicate balancing act in the Nagorno-Karabakh conflict, aljazeera.com.
- Balci, Bayram, (2020), Russia and the Karabakh war. Is Moscow still the game leader?, SciencePo Center for international studies.
- Zaki, Yashar, Valigholizadeh, Ali, (2014), Study and Analysis Geopolitical Obstacles in Economic Relations between Iran and Republic of Azerbaijan, Human Geography Research Quarterly, Volume 46, Issue 3, Serial Number 3.
- Carley, Patricia, (1998), Nagorno-Karabakh: Searching for a Solution, United States Institute of Peace.

